

Pemaparan Kepelebagaian Budaya dan Agama dalam Filem *Muallaf* Arahkan Yasmin Ahmad

The Representation of Multiculturalism and Religion in Yasmin Ahmad's Muallaf

Ngo Sheau Shi^{1*} and Harith Baharudin²

¹*School of Communication, Universiti Sains Malaysia, MALAYSIA*

²*Faculty of Film, Theatre and Animation, Universiti Teknologi MARA, MALAYSIA*

*Corresponding author: sheaushi@usm.my

ABSTRAK

Filem Muallaf yang dihasilkan oleh Yasmin Ahmad pada tahun 2008 menimbulkan kontroversi dari segi pemaparan agama dalam filem tersebut sehingga tayangannya dihalang di pawagam Malaysia oleh Lembaga Penapisan Filem. Kebanyakan kritikan terhadap filem tersebut mengabaikan bahasa sinematik (bentuk filem) sebagai penentu dalam pembentuk makna yang selalunya dikaitkan dengan ideologi dominan dalam masyarakat. Artikel ini membincangkan bagaimana teks filem tersebut digunakan sebagai artifak budaya yang menerbitkan apa yang disifatkan sebagai kedudukan penonton dalam bidang kajian filem yang berpotensi menerima maksud yang dikonstruksi melalui bahasa filem dalam konteks masyarakat tertentu. Sehubungan itu, artikel ini bertujuan untuk membuat analisis tekstual yang mendalam terhadap filem Muallaf (2008) dan memfokuskan pemaparan isu keagamaan dengan meneliti struktur naratif dan penyusunan visual melalui sudut pandangan ilmiah yang

berasaskan kerangka teori kepelbagaian budaya untuk memperbahaskan isu-isu kontroversial yang tercetus daripada pemahaman arbitrari tentang isu agama dan budaya di Malaysia. Menerusi analisis tekstual, artikel ini menghujahkan kombinasi stail dan bentuk sinematik yang dipersembahkan dalam filem Muallaf telah menyumbang pembentukan wacana alternatif yang mendorong satu idea keislaman yang mempersoalkan fahaman dominan yang dipegang kuat oleh kumpulan konservatif terutamanya dalam konteks masyarakat kontemporari di Malaysia.

Kata kunci: *kepelbagaian budaya, sinema Malaysia, Yasmin Ahmad, Islam*

ABSTRACT

Owing to its controversial portrayal of religious matters, Yasmin Ahmad's Muallaf (2008) had invited polemic against its release in the Malaysian cinema by the Film Censorship Board. Most criticisms of this film neglected the fact that film form is the central part of the signifying system that constructs what is commonly known as the dominant ideology of societies. This article shows how film text is used as a cultural artefact to produce what is described as spectatorship in film studies as a potentially ideologically embedded position to subjectivities within certain societal contexts. In this respect, this article is an effort to provide a detailed textual analysis of the film form on the portrayal of religious issues in terms of visual organisation and narrative structure through the framework of multiculturalism in order to evaluate the controversial criticism arising from arbitrary reading of the film by some film critics in Malaysia. Through the textual analysis, this article argues that the distinguished cinematic styles and forms employed in this film have constructed an alternative discourse, which drives one to question the dominant understanding of Islamic ideas that is promoted by conservative scholars, especially in the context of contemporary Malaysian society.

Keywords: *multiculturalism, Malaysian cinema, Yasmin Ahmad, Islam*

PENDAHULUAN

Filem Yasmin Ahmad (1958–2009) boleh dikatakan satu legasi peninggalan artifak budaya yang penting dalam konteks masyarakat Malaysia kontemporari untuk menggalakkan dialog antara pelbagai pihak yang mempunyai kepentingan masing-masing dalam hal pembentukan identiti etnik dan agama yang berhubung kait dari segi pemahaman situasi sosio-politik yang bersifat kepelbagaian budaya di negara ini. Hampir kesemua filem Yasmin Ahmad memaparkan hubungan antara pelbagai budaya seperti yang terdapat di dalam filem *Sepet* (2004), *Gubra* (2006), *Mukhsin* (2007), *Muallaf* (2008) dan *Talentine* (2009). Filem-filem Yasmin Ahmad seringkali berlatar belakangkan semangat kepelbagaian budaya dengan pemaparan perhubungan cinta di antara dua individu yang berbeza etnik atau agama. Cara pemaparan yang berunsurkan cinta dan sentimental antara dua etnik dan agama yang berbeza secara langsung akan menyediakan konflik dari segi perkembangan naratif dan plot yang memerlukan penyelesaian pada akhir cerita. Hal ini menyediakan banyak ruangan untuk berdialog dan berunding melalui makna yang terbentuk secara simbolik atau realiti supaya interpretasi boleh dilakukan dengan meneliti penggunaan bahasa filem yang dinamik dengan merujuk kepada konteks sosio-politik yang wujud di Malaysia pada masa yang sama. Walau bagaimanapun, bermula dari *Sepet* (2004) sehinggalah ke filemnya yang terakhir *Talentine* (2009), Yasmin Ahmad merupakan salah seorang atau mungkin satu-satunya susuk pengarah filem di Malaysia yang mana filemnya sentiasa menerima kritikan kerana mesej yang disampaikan mempunyai elemen-elemen yang mencabar perspektif konservatif sekumpulan masyarakat Malaysia (Farah Azalea 2008). Hal ini menimbulkan persoalan "apakah elemen-elemen yang terkandung di dalam filem Yasmin Ahmad menjadi begitu kontroversi dalam konteks tempatan?" Bagaimana seorang pengarah wanita yang begitu menyayangi budaya dan agama beliau dalam kehidupan harian, mengamalkan pendekatan sederhana dan menghormati kepelbagaian budaya, dianggap menjadi agen dan ancaman terhadap masyarakat di Malaysia?

KONTEKS MASYARAKAT KONTEMPORARI MALAYSIA, *MUALLAF* DAN PERDEBATAN ISU-ISU KEAGAMAAN

Adalah penting polemik yang wujud daripada filem *Muallaf* ini dikaitkan dengan konteks sejarah dan isu keagamaan yang berlaku dalam masyarakat Malaysia pada masa filem tersebut dihasilkan. Pengaruh agama Islam merupakan satu pengaruh yang dominan dalam bidang sosio-politik di Malaysia sejak kurun ke-12. Walaupun Perlembagaan Persekutuan Malaysia mengiktiraf agama Islam sebagai agama rasmi di Malaysia, namun pada awalnya, praktis dan amalan pra-Islam seperti animisme dan Hinduisme masih diamalkan terutamanya dalam adat istiadat masyarakat Melayu tradisional (Chandra 1987). Pada masa yang sama, negara ini masih berpandukan prinsip moden demokratik dan sekular untuk menyesuaikan situasi Malaysia yang berbentuk pluralistik dan kepelbagaian budaya dari segi agama dan etnik (Cheah 2007). Hal ini berubah apabila kebangkitan kesedaran agama Islam atau gerakan *Islah* berlaku sewaktu era kolonial oleh golongan intelektual Melayu berpendidikan formal muncul dan kebangkitan ini menjadi semakin signifikan sejak tahun 1970-an (Chandra 1987). Hal ini bermakna elemen adat dan budaya masyarakat Melayu yang mempunyai unsur pra-Islam telah ditolak sepenuhnya.

Selain itu, politik pasca-kolonialisme di Malaysia yang berasaskan kumpulan etnik yang mengamalkan pelbagai kumpulan etnik dan agama juga merupakan satu konteks yang signifikan di mana wujudnya sentimen Melayu dan Islam ini tidak dapat dipisahkan apabila Perlembagaan Persekutuan Malaysia turut memberi definisi Melayu itu sebagai seseorang yang mengamalkan agama Islam dan mempraktikkan budaya dan adat tradisional Melayu. Perkembangan sedemikian memperkukuhkan garis pembahagi antara "kita" dan "mereka" bukan sahaja dari segi hubungan etnik, tetapi juga dari segi hubungan agama yang boleh dikategorikan sebagai "Muslim" dan "bukan Muslim" di Malaysia (Nagata 1980). Fenomena resurgence Islam ini juga membawa perubahan masyarakat Melayu-Islam dari aspek politik. Salah satu contoh yang penting ialah kewujudan Angkatan Belia Islam Malaysia (ABIM)

dan kebangkitan Parti Islam SeMalaysia (PAS) yang semakin mendapat sambutan dalam kalangan Melayu-Islam. Hal ini memperlihatkan persaingan politik antara United Malays National Organisation (UMNO) dan PAS berebut menjadi wakil Muslim yang lebih jati telah dipergiatkan lagi (Jomo dan Ahmad Shabery 1992; Martinez 2001). Dr. Mahathir Mohamad selaku Perdana Menteri Malaysia pada tahun 2001 mengumumkan bahawa Malaysia merupakan sebuah negara Islam moden tanpa mengambil kira kekeliruan yang akan berlaku dalam bidang kehakiman dan pentadbiran yang berasaskan sekularisme, terutamanya terhadap kontrak sosial yang dipersetujui oleh bapa pengasas pada zaman kemerdekaan. Proses pengislaman sedemikian terus berkembang sehingga Dato' Seri Najib, selaku Timbalan Perdana Menteri pada tahun 2007, menyatakan secara terbuka bahawa Malaysia bukan sebuah negara sekular dan perkara ini disokong oleh Datuk Seri Abdullah Ahmad Badawi. Kessler (2008) berhujah bahawa perkara ini merupakan pertanda yang akan membawa keadaan politik di Malaysia ke arah bentuk pemikiran Islam yang bersifat tertutup dan nyah-sekular. Hal ini terbukti semasa isu hangat pertukaran agama dan perdebatan yang melibatkan kes-kes kontroversi seperti Lina Joy dan Subashini berlaku di bawah pemerintahan Datuk Seri Abdullah Ahmad Badawi. Keputusan muktamad Mahkamah Sivil menolak permohonan Lina Joy untuk membuang perkataan Islam dalam kad pengenalan beliau telah menunjukkan bahawa seseorang dilahirkan sebagai Muslim di Malaysia tidak mempunyai kebebasan untuk keluar dan masuk agama tersebut (Norani 2008). Hal ini memperlihatkan perdebatan antara dua golongan Melayu-Islam yang berasaskan kedudukan ideologi yang berlainan. Yang pertama, mereka yang menyokong nilai-nilai sekularisme yang mengutamakan hak asasi individu dalam isu agama. Yang kedua, mereka yang dikatakan bersifat konservatif dan fundamentalis dalam isu agama (Kortteinen 2008). Yang lebih penting, kes Lina Joy telah membuktikan bahawa kumpulan golongan konservatif agama dari gerakan Islamisasi ini telah memperluaskan pengaruhnya bukan sahaja di arena politik, tetapi juga dalam kelangsungan kehidupan seharian. Dengan kata lain, impak dari gerakan Islamisasi atau resurgensi Islam ini telah mengembalikan nilai-nilai konservatif dalam masyarakat dominan (Kessler 2008).

Latar belakang sedemikian sangat penting bagi kita meneliti makna yang terbentuk atau cabaran yang terhasil melalui filem *Muallaf* arahan Yasmin Ahmad pada tahun 2008. Yasmin Ahmad telah menghasilkan filem *Muallaf* pada tahun 2008 yang mana polemik tentang cara pemaparan agama dalam filem ini menjadi semakin kontroversial sehingga dihalang untuk tayangan di pawagam Malaysia oleh Lembaga Penapisan Filem. Filem ini mendapat reaksi awal yang kritikal kerana dianggap sebagai sebuah filem yang dipenuhi semangat liberal dan pluralisme dalam pemaparan Islam. Hal ini dapat dilihat dari artikel yang disiarkan di *Utusan Malaysia* (2008) dengan tajuk "Muallaf Menyinggung Orang Islam?" Penulis artikel ini iaitu Kamil Maslih dan Arif Nizam Abdullah berpendapat bahawa filem ini tidak sesuai ditayangkan di Malaysia kerana filem ini "menyamarkan semua agama untuk kelangsungan hidup." Sementara kedua-dua penulis tersebut berpandangan bahawa Islam tidak boleh disamakan dengan mana-mana agama. Adalah penting diperhatikan bahawa perkembangan Islam dalam masyarakat Malaysia yang bersifat moden, demokratik serta pelbagai budaya, pandangan yang disampaikan oleh penulis tersebut menerusi media arus perdana Malaysia telah menunjukkan satu pembentukan pemikiran agama yang konservatif menular ke bidang budaya popular. Dalam konteks ini, perspektif konservatif yang mengkritik filem Yasmin Ahmad boleh difahami kerana tema dan pemaparan agama Islam yang dapat dikesan melalui struktur dan bentuk filem beliau dilihat terkeluar dari kerangka pemikiran konservatif dan dominan yang dibincangkan di atas. Oleh yang demikian, satu ciri yang menonjol dari perkembangan ini ialah isu berkaitan dengan politik identiti dan agama dalam konteks kontemporari Malaysia. Sementara fahaman dan kepercayaan terhadap agama, khususnya Islam, masih melibatkan interpretasi yang pelbagai, filem sebagai artifak budaya boleh dilihat sebagai salah satu bentuk wacana popular yang harus diambil kira hubungan antara pembentukan ideologi dominan yang diusahakan oleh golongan pemerintah dan rundingan yang berlaku pada peringkat budaya simbolik semasa proses sedemikian berlaku.

Oleh itu, artikel ini merupakan satu usaha yang berhasrat untuk membuat analisis tekstual yang mendalam terhadap filem *Muallaf* (2008) dan berfokus pada pemaparan isu

keagamaan pada peringkat struktur naratif dan penyusunan visual melalui sudut pandangan ilmiah yang berasaskan pembinaan ideologi dominan dalam isu agama dan etnik. Dengan kata lain, hasil karya Yasmin Ahmad akan dikaji bukan sahaja sebagai satu karya estetika, tetapi melihat karya tersebut sebagai produk budaya yang telah membuka ruang dialog di antara golongan intelektual agamawan dan budayawan dalam memperbahaskan isu-isu kontroversi yang tercetus daripada pemahaman arbitrari tentang isu agama dan budaya di Malaysia. Secara khususnya, artikel ini akan mengupas representasi identiti dan agama yang dipaparkan dalam filem *Muallaf* dengan menilai kombinasi stail, bentuk dan naratif yang digunakan dan seterusnya berhujah bagaimana elemen-elemen sinematik tersebut dapat membentuk dan menkonstruksi wacana alternatif berkaitan Islam kepada masyarakat Malaysia.

KOSMOPOLITANISME (*COSMOPOLITANISM*) DAN KEPELBAGAIAN BUDAYA (*MULTICULTURALISM*) DALAM KONTEKS KONTEMPORARI MALAYSIA

Konsep kosmopolitanisme yang digunakan oleh Khoo Gaik Cheng (2009) untuk menjelaskan pemaparan adat Melayu dalam filem Yasmin Ahmad adalah mengenai satu strategi yang cuba mengembalikan nilai budaya yang sedang diasak oleh pemikiran Islam moden yang lebih meraikan nilai-nilai perbezaan budaya di mana ia merupakan satu kombinasi atau gabungan sesuatu budaya itu menyerap budaya yang lebih besar tanpa meninggalkan asas-asas budaya sesebuah masyarakat itu sendiri. Khoo menegaskan bahawa Yasmin tergolong dalam pengarah gelombang baru yang cuba mengutarakan idea tentang kosmopolitanisme sebagai satu falsafah memegang kepada idea kemanusiaan yang berkongsi nilai-nilai bersama dan hak sejagat yang melampaui sempadan etnik dan negara. Konsep ini mementingkan rasa global kebersamaan yang berpadu dalam amalan kehidupan seharian dengan menerima kepelbagaian orang lain dan memupuk identiti dalam diri. Analisis Khoo menggunakan tema utama dalam filem-filem Yasmin Ahmad yang bergenre drama untuk berhujah tentang kasih sayang dan nilai-nilai sejagat yang dibincangkan dalam konteks kosmopolitanisme. Walau bagaimanapun,

analisis Khoo tidak berasaskan analisis tekstual terhadap bahasa sinematik yang mengambil kira keadaan sosio-politik di Malaysia pada masa itu.

Dengan itu, satu konsep yang saling berhubungkait dengan kosmopolitanisme akan ditambah dalam penulisan artikel ini, iaitu konsep kepelbagaian budaya, supaya analisis tekstual kemudian boleh diinterpretasikan dalam konteks masyarakat Malaysia kontemporari. Dalam artikel ini, konsep kepelbagaian budaya digunakan sebagai satu kritikan terhadap keadaan politik pasca-kolonialisme di mana hak-hak kewarganegaraan dan budaya kumpulan etnik minoriti dan majoriti masih tidak diberi pengiktirafan yang setaraf. Sebagai contoh, kerajaan semasa yang masih mempertahankan keperluan polisi-polisi afirmatif iaitu Dasar Ekonomi Baru (1971–1990) yang digantikan dengan Dasar Pembangunan Nasional (1991–2000), Dasar Wawasan Negara (2001–2010) dan Model Baru Ekonomi. Hal ini menimbulkan perdebatan yang hangat bukan sahaja dalam kalangan orang awam tetapi juga antara ahli-ahli politik dan akademik yang selalu menghubungkan hal tersebut dengan isu ketidaksamaan etnik dan keadilan sosial.¹ Namun, dalam bidang budaya dan agama, hujahan utama dalam kerangka teori kepelbagaian budaya ini memberi tumpuan kepada proses rundingan yang berasaskan isu-isu keadilan dan pengiktirafan antara budaya yang dominan yang berasaskan kumpulan majoriti dan budaya yang subordinat dalam konteks sesebuah negara (Parekh 2000). Seperti yang diperjelaskan oleh Ang, perspektif kepelbagaian budaya ini boleh digunakan sebagai satu pendekatan yang sesuai untuk mempersoalkan bagaimana keunikan dan perbezaan budaya (sama ada dari segi agama atau pandangan dunia) semua pihak berkepentingan dalam konteks Malaysia boleh dipersembahkan sebagai satu rujukan bagi negara-negara dunia Barat yang mempunyai masalah yang sama (Ang 2010). Menurut Beck pula, konsep kepelbagaian budaya perlu difahami sebagai satu hubungan kontrak sosial yang wujud dalam satu kerangka konsep negara (Beck 2011). Negara dalam konteks ini difahami sebagai institusi politik yang berpotensi mengekalkan satu hubungan kuasa yang tidak seimbang dan berhierarki. Dengan kata lain, budaya yang berasaskan pelbagai etnik bukannya satu kategori yang asli tetapi merupakan satu rekaan atau pembinaan sosio-politik

melalui institusi yang dipanggil negara yang mempunyai mekanisme yang boleh diguna pakai untuk merepresentasi, mengagih sumber dan mendefinisikan apa itu keadilan. Masalah utama yang dikesan oleh Beck dalam konsep ini telah menyebabkan kategori budaya yang bersifat bendalir menjadi statik dan tetap. Hal ini berpotensi memperkukuhkan lagi satu kedudukan yang tidak seimbang antara kumpulan yang berbeza dengan mengabaikan satu kenyataan bahawa sifat-sifat budaya mempunyai masalah sempadan yang wujud akibat hubungan kuasa yang sedia ada. Hubungan budaya yang dominan dengan subordinat dalam konteks ini bukan semata-mata berasaskan kumpulan etnik yang berbeza tetapi juga merujuk kepada pemahaman yang berbeza terhadap isu-isu agama Islam di Malaysia. Kedua-dua konsep kosmopolitanisme dan kepelbagaian budaya ini akan digunakan untuk mempersoalkan bagaimana makna yang terbentuk melalui bahasa filem dalam *Muallaf* merupakan satu bentuk tafsiran balas terhadap wacana arus perdana, terutamanya terhadap isu-isu berkaitan agama di Malaysia pada masa itu.

***MUALLAF* (2008): BENTUK DAN STAIL YASMIN AHMAD**

Muallaf merupakan sebuah drama yang memaparkan kisah kehidupan seharian tentang dua adik-beradik, Rohani (Sharifah Amani) dan Rohana (Sharifah Aleysha) yang melarikan diri dari rumah ayah mereka kerana tidak mahu berkompromi dengan sikap ayah yang mempunyai ketagihan alkohol. Mereka telah bersembunyi di sebuah bandar kecil iaitu Ipoh dan menetap di sebuah rumah kosong milik sahabat arwah ibu mereka. Rohani dan Rohana telah berkenalan dengan Brian (Brian Yap), iaitu seorang guru yang mengajar di sekolah tempat Rohana belajar. Brian tertarik dengan perwatakan dua beradik tersebut yang bijak dan mempunyai pengetahuan yang luas dalam ilmu agama. Perkenalan di antara Brian dan Rohani telah mendorong Brian berhadapan dengan masalah peribadinya sewaktu kecil sehingga dia hilang kepercayaan terhadap agama.

Filem *Muallaf* merupakan filem keempat Yasmin. Filem *Muallaf* telah memperlihatkan kesinambungan dari segi tema, bentuk dan gaya sinematografi karya Yasmin Ahmad. Filem ini masih merupakan sebuah drama bertemakan kasih sayang dengan menyingkap kisah kehidupan terpencil yang berlaku dalam masyarakat majmuk Malaysia. Penstrukturan naratif filem *Muallaf* berasaskan persoalan tentang agama – satu isu sensitif dan tidak popular dalam pemaparan filem arus perdana tempatan Malaysia. Filem ini boleh dikategorikan di antara filem arus perdana dan filem seni. Sebagai sebuah filem drama yang menurut format klasik, naratifnya bergerak secara linear dan patuh kepada bentuk naratif yang digerakkan oleh rangkaian sebab-akibat melalui watak. Namun, suntingan dan syot yang digunakan oleh Yasmin di dalam filem ini tidak mengikuti amalan atau praktis filem arus perdana di Malaysia di mana banyak syot-syot berdurasi panjang (*long take*) digunakan secara konsisten, saiz bingkai yang berbentuk syot sederhana (*medium shot*), syot jauh sedang (*medium long shot*) dan syot jauh (*long shot*) menjadi pilihan utama Yasmin, hampir ketiadaan syot dekat (*close-up shot*) dan syot dekat ekstrim (*extreme close-up*) bersama tempo (*pace*) penyuntingan yang perlahan. Selain dari penggunaan gaya yang minimalis ini, sinematografinya yang banyak menggunakan pencahayaan semulajadi (*natural light*). Seseengah adegan cahaya dibiarkan terlalu terang (*burn*) dengan lampu belakang (*backlight*) terang sehingga menimbulkan kesan *silhouette* kepada subjek (pelakon). Suhu dan tona warna yang hangat (*warm*) dipilih menjadikan warna filem ini kelihatan semulajadi namun pudar, ditambah dengan pemilihan pakaian (*wardrobe*) yang dominan putih dan hitam. Dengan kata yang lain, warna putih dan hitam merupakan warna yang dominan di dalam filem *Muallaf*.

Dari aspek gaya lakonan, bagi mengimbangi stail kerja kamera yang minimal dengan syot berdurasi panjang, pergerakan kamera yang terhad dan rentak suntingan yang perlahan, Yasmin menggunakan pendekatan naratif yang memberi keutamaan kepada watak dan perwatakan di mana karakter di dalam dunia filem tersebut akan membawa penontonnya untuk mengakses emosi yang ingin dicapai melalui lakonan yang tidak statik dan adakalanya sedikit berlebihan. Selain itu, dialog merupakan salah satu elemen yang membentuk lakonan

yang berkesan di samping memberikan "maklumat" kepada penonton. Filem *Muallaf* sangat bergantung kepada dialog dalam struktur perkembangan plotnya. Sedari awal permulaan filem ini, penonton diperdengarkan satu komunikasi ringkas antara seorang kanak-kanak lelaki dengan ibunya. Di akhir cerita, penonton mendapati bahawa suara kanak-kanak di dalam perbualan tersebut merupakan suara Brian dan ibunya. Adegan permulaan yang berdurasi 10 saat ini tidak mempunyai visual. Hanya bingkai gelap namun mempunyai suara perbualan yang memberi maklumat kepada penonton bahawa Brian dan ibunya pernah mempunyai satu bentuk perhubungan yang mesra, tetapi keretakan berlaku dan sebab konflik tersebut akan dikupas melalui perkembangan naratif filem itu demi mengekalkan rasa ingin tahu penonton.

Secara amnya, kesemua elemen bentuk dan stail yang telah dinyatakan boleh dikaji dengan konsep sinematik yang berbunyi *mise-en-scène* yang merujuk kepada komposisi visual yang terdiri daripada unsur-unsur sinematografi seperti seting dan dekor, stail lakonan, teknik pencahayaan, pemilihan warna, kedudukan kamera, sudut pandangan, serta pergerakan kamera yang terpapar dalam halaju reruang bingkai yang menunjukkan hubungan antara objek, orang dan masyarakat dalam penstrukturan logik naratif. Kesemua aspek ini akan dianalisis melalui perspektif kepelbagaian budaya yang seterusnya dapat melihat bagaimana filem *Muallaf* membentuk atau mengkonstruksikan makna terhadap identiti, agama dan budaya dari sudut yang lebih dinamis supaya mencabar fahaman dominan dalam masyarakat Malaysia. Melalui filem *Muallaf*, (Yasmin Ahmad sebagai seorang pengarah yang terkenal dengan satu bentuk stail pengarahannya yang konsisten dalam kesemua filem beliau), artikel ini membincangkan stail dan gaya penggambaran yang unik Yasmin Ahmad bukan sahaja disebabkan faktor bajet yang terhad, tetapi merupakan satu strategi yang memanifestasikan fikrah atau ideologi alternatif dalam pemaparan isu-isu agama, identiti dan budaya melalui satu sudut pandangan yang lebih memperjuangkan satu bentuk masyarakat yang menghormati dan meraikan kepelbagaian budaya. Seterusnya, analisis tekstual yang akan dilakukan lebih bertumpu kepada tema dan motif serta elemen-elemen naratif dan estetika yang dipaparkan dalam filem tersebut. Hujahan

utama artikel ini akan melihat bagaimana satu wadah bagi mewujudkan suasana kesefahaman melalui pemaparan sinematik boleh dilihat sebagai satu usaha untuk meraikan kepelbagaian budaya dalam konteks kontemporari Malaysia dengan mengambil kira isu-isu perbezaan dan pengiktirafan kesamarataan.

PEMAPARAN KEPENTINGAN ISLAM DALAM *MUALLAF*

Tajuk filem *Muallaf*, secara harfiah memberi makna bahawa filem ini bertemakan agama, di mana *Muallaf* bermaksud "orang yang baru memeluk agama Islam". Dalam filem ini, dua watak utama iaitu Brian dan Rohani merupakan dua watak yang berlainan agama di mana Brian dilahirkan dalam sebuah keluarga yang memeluk agama Kristian tetapi memilih menjauhi dirinya daripada agama manakala Rohani pula seorang Muslim yang sangat taat. Untuk membentuk satu makna atau pandangan yang konsisten terhadap pendirian agama dalam filem *Muallaf*, salah satu elemen yang penting dalam pembentukan makna simbolik kepada agama ialah pemilihan warna dan pencahayaan. Pertama sekali, hitam dan putih ditonjolkan melalui rekaan pemakaian, terutamanya pakaian Rohani, Rohana, Brother Anthony dan Ustaz di dalam filem ini. Brian sentiasa memakai pakaian berwarna hitam atau gelap jika dibandingkan dengan watak-watak yang lain yang selalu berpakaian sama ada berwarna putih atau cerah. Melalui pemilihan warna tersebut, orang yang taat dan percaya kepada Tuhan, sama ada Islam atau Kristian, dipaparkan bukan sahaja dalam warna yang lebih cerah, tetapi juga pencahayaan yang terang. Tambahan lagi, pencahayaan sedemikian telah membantu membentuk efek "terang" pada pakaian putih yang digunakan oleh golongan beragama.

Pemaparan warna hitam-putih ini dapat dilihat dalam satu adegan di mana Brother Anthony dan Brian melawat Rohani dan Rohana di rumah mereka. Brother Anthony memberitahu Rohani bahawa terdapat kerja kosong sebagai pelayan di sebuah restoran Jepun supaya beliau tidak perlu lagi bekerja sebagai pelayan tetamu di kelab malam. Dalam adegan

ini, Rohani dan Rohana masih memakai telekung (pakaian solat bagi wanita) kerana mereka berdua baru sahaja selesai mengerjakan solat. Adegan ini menggunakan pencahayaan lampu belakang (*back light*) yang kurang manakala lampu utama (*key light*) dan pemenuh (*fill light*) yang terang menyebabkan pakaian berwarna putih menjadi silau akibat kontras cahaya yang signifikan. Di dalam adegan ini juga, telekung mereka terdapat kesan terang (*burn*) akibat penggunaan cahaya utama (*key light*) dan cahaya pemenuh (*fill light*) yang kuat (Gambar 1).

Gambar 1 Brother Anthony dan Brian melawat Rohani dan Rohana selepas mereka berdua selesai mengerjakan solat di rumah mereka.

Gambar 2 Rohana sedang berbual dengan Brother Anthony sebelum masuk ke kawasan sekolah.

Begitu juga dengan pakaian Brother Anthony sewaktu adegan Rohani menghantar Rohana ke sekolah di mana mereka berbual sebentar bersama Brother Anthony. Di dalam adegan tersebut (Gambar 2), baju putih Brother Anthony juga mempunyai kesan penataan cahaya yang terang. Penyusunan teks filem sedemikian membawa satu kenyataan yang jelas iaitu watak-watak yang beragama terdiri daripada mereka yang dipaparkan dengan pencahayaan yang terang dan tona warna putih. Gabungan visual sedemikian boleh dikatakan membawa satu mesej yang mencadangkan bahawa orang yang beragama atau orang yang beriman adalah suci dan memilih jalan yang terang dan benar. Walaupun Brother Anthony beragama Kristian serta Rohani dan Rohana pula beragama Islam, hal ini tidak akan membezakan tahap kesucian hati mereka. Justeru, dapat disimpulkan bahawa teks filem ini cuba menunjukkan satu ideologi yang dominan dalam masyarakat Malaysia

di mana orang yang mempunyai kepercayaan dianggap sebagai norma dan tergolong dalam kumpulan dominan. Pada masa yang sama, teks filem ini juga memberi pengiktirafan yang positif kepada agama yang berbeza-beza dengan menekankan satu semangat kekitaan yang tidak merendahkan mana-mana agama lain. Hal ini pula mempertikaikan satu pemikiran konservatif yang disokong oleh sesetengah kumpulan Melayu-Islam yang tidak setuju untuk penyamarataan semua agama dalam kelangsungan hidup. Seperti yang dibincangkan dalam bahagian konteks masyarakat kontemporari Malaysia, yang nyata perhubungan antara pelbagai agama dalam konteks Malaysia adalah satu perhubungan bercorak dominasi di mana terdapat pembahagian status dan kepentingan kumpulan majoriti dan kumpulan minoriti. Dalam konteks ini, kritikan konservatif terhadap filem *Muallaf* pula mempersembahkan satu pemikiran yang mempertahankan dan mengukuhkan keunggulan Islam-Melayu (majoriti) jika dibandingkan dengan agama-agama yang lain (minoriti) dalam konteks Malaysia. Manakala filem ini pula mempersembahkan satu pembahagian antara yang percaya (majoriti) dan yang tidak percaya (minoriti) dalam isu agama. Hujahan ini terbukti melalui analisis perwatakan terhadap Brian.

Filem ini menonjolkan watak Brian yang sesat dalam kepercayaan agama pada awalnya sering kali dipaparkan dengan penataan cahaya yang suram serta pemakaian hitam dan gelap. Merujuk kepada Gambar 3, Brian merupakan satu-satunya watak yang menjadi subjek *silhouette* dan berada di dalam penataan cahaya yang suram dan gelap. Hal ini disadari seawal syot permulaan pada adegan pertama di mana penonton dapat melihat *silhouette* sewaktu Brian bercakap dengan ibunya. Kemudian, dalam adegan berasingan di mana Brian terpaksa menjaga rumah Rohani (Gambar 3). Pada kedua-dua babak tersebut, Brian sedang berkonflik dengan ibu dan diri sendirinya kerana sudah hilang kepercayaan terhadap agama. Elemen *silhouette* digunakan dalam adegan tersebut (Gambar 3) di mana Brian terpaksa duduk dalam kegelapan akibat bekalan elektrik terputus sewaktu sedang berbual dengan Rohani melalui telefon. Rohani meminta Brian pulang ke rumah dan berbaik semula dengan ibunya. Sebaik sahaja Brian bersetuju, bekalan elektrik kembali pulih dan suasana gelap bertukar

Gambar 3 Brian duduk dalam kegelapan akibat bekalan elektrik terputus sewaktu sedang bertengkar dengan ibunya melalui telefon.

menjadi terang. Penyusunan pencahayaan sedemikian, sekali lagi, menunjukkan bahawa pemilihan tona gelap-terang tersebut turut menkonstruksi satu pandangan dunia yang bersifat dedua atau binari sepanjang filem ini. Elemen yang saling bertentangan itu pula sebenarnya membawa maksud di antara percaya dan tidak percaya kepada Tuhan. Penggunaan hitam dan putih di dalam filem *Muallaf* ini lebih cenderung membentuk makna gelap dan terang dan menekan kepentingan kepercayaan agama dalam konteks masyarakat Malaysia. Dengan kata lain, pemikiran sedemikian bagaimanapun adalah satu kerangka pemikiran yang bersifat dominan dan hegemoni dalam konteks masyarakat Malaysia. Walaupun ia dilihat seperti semulajadi, namun memberi maksud bahawa terdapat kenyataan yang bersifat "hitam dan putih" dari segi pemaparan agama. Hal ini menjadikan *Muallaf* sebagai sebuah filem yang menggalakkan penganutan agama, terutamanya agama Islam yang merupakan agama rasmi yang bersifat dominan di Malaysia. Filem ini bersetuju dengan pandangan bahawa golongan

yang tidak beragama seperti Brian merupakan individu yang hidup dalam "kegelapan". Konsep hitam dan putih ini turut membawa satu pandangan dan pemikiran di mana orang yang beragama dilihat lebih "terang" dan penuh dengan harapan daripada orang yang tidak beragama. Walaupun pengkritik filem *Muallaf* melihat semangat kepelbagaian budaya yang terkandung dalam filem ini sebagai perosak moral terutamanya untuk golongan Muslim, namun, melalui teknik penggambaran yang dibincangkan, ingin dinyatakan bahawa filem ini lebih cenderung memaparkan dan mengangkat Islam sebagai agama yang rasional dan baik secara halus. Hujahan ini boleh diperkukuhkan lagi melalui hubungan antara Rohani dan Brian. Rohani mempengaruhi dan menggalakkan Brian untuk kembali ke ajaran agama secara amnya dan Islam secara khususnya di mana dapat dibuktikan semasa Brian cuba mendalami al-Quran dengan meminta terjemahan al-Quran milik Rohani dan membacakan terjemahan surah al-Quran kepada seorang kanak-kanak Cina yang berada dalam keadaan koma.

Gambar 4 menunjukkan bahawa Rohani sedang membacakan terjemahan surah al-Quran kepada seorang pesakit kanak-kanak bukan Islam yang bernama Mei Ling dan pada adegan yang lain pula menunjukkan Brian juga terpengaruh dan melakukan perbuatan yang serupa (Gambar 5). Kesamaan komposisi kedua-dua syot tersebut merupakan tanda-tanda sinematografi yang berkemungkinan besar Brian akan memeluk/menerima agama Islam pada masa akan datang kerana dipengaruhi oleh Rohani melalui perbuatan yang serupa. Pemaparan sedemikian boleh dianalisis dari dua sudut pandangan yang berlainan melalui perspektif kosmopolitanisme dan kepelbagaian budaya yang dinyatakan di atas. Idea kosmopolitanisme yang mencerminkan semangat kesejagatan dalam masyarakat majmuk akan mengaitkan elemen kasih sayang di antara Rohani dan Brian sebagai satu simbol budaya yang bergantung kepada rangka fikiran dan fahaman sesama manusia yang merentasi perbezaan agama dan penganutnya kerana kasih sayang Tuhan itu adalah untuk semua makhluk.

Gambar 4 Rohani sedang membaca terjemahan surah al-Quran kepada seorang budak Cina yang berada dalam keadaan koma.

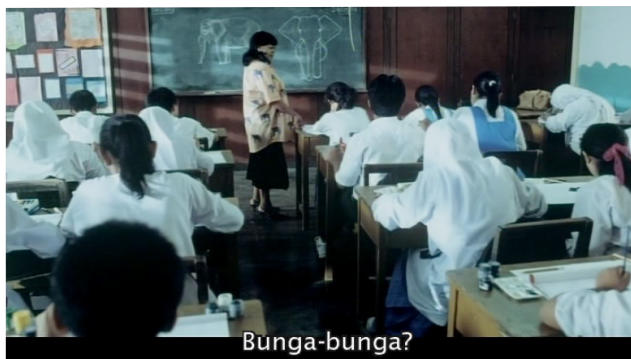
Gambar 5 Brian meniru aksi Rohani dengan membaca terjemahan surah al-Quran kepada budak Cina yang berada dalam keadaan koma.

Melalui perspektif kepelbagaian budaya pula, filem ini mengkritik mereka yang tidak percaya kepada Tuhan melalui perwatakan Brian yang dipaparkan secara negatif dengan penataan cahaya yang gelap dan pakaian yang hitam untuk menunjukkan bahawa

Brian semakin sesat dalam isu agama dan harus diperbetulkan melalui penyelesaian pada akhir cerita tersebut. Penyelesaian untuk logik naratif tersebut dilakukan dengan kuasa halus seperti kasih sayang yang ditunjukkan oleh Rohani kepada Brian. Pada masa yang sama, kasih sayang Rohani terhadap Brian pula digunakan sebagai justifikasi kedudukan yang tersedia untuk Brian pada akhir cerita tersebut, iaitu muallaf – satu kedudukan di mana seseorang individu yang bukan Muslim mempunyai harapan untuk memeluk agama Islam. Jelas adegan ini membawa implikasi bahawa filem *Muallaf* ini secara tidak langsung cuba menerajui satu pandangan tentang keuniversalan agama, dalam konteks ini ialah Islam, untuk semua orang tetapi bukan untuk mereka yang beretnik tertentu sahaja. Memandangkan satu perkembangan politik berasaskan etnik sudah digantikan oleh politik agama di Malaysia (Ahmad Fauzi 2010), perspektif ini telah mencabar satu ideologi yang selama ini menyamakan etnik Melayu dengan Muslim. Pada masa yang sama, filem yang bersifat "dakwah" ini terus menyumbang satu tren pendominasian agama Islam di Malaysia.

PEMAPARAN KEGANASAN DAN ISLAM

Motif utama filem *Muallaf* seperti yang telah dibincangkan ialah untuk meyakinkan penonton bahawa Islam merupakan suatu agama yang mulia dan disanjung bukan sahaja kepada orang Muslim, tetapi semua orang. Motif sedemikian turut wujud dalam bentuk penyambungan dari penyusunan naratif yang dapat dilihat dalam adegan bilik darjah di mana Rohana telah dirotan oleh gurunya iaitu Puan Siva kerana mengingkari arahan melukis gambar seekor gajah. Babak ini menyamakan konsep keganasan menerusi perwatakan Puan Siva yang menggunakan keganasan dan kezaliman untuk menyelesaikan konflik di dalam kelas seni. Mesej yang cuba disampaikan ialah agama Islam merupakan agama yang cintakan kedamaian. Mesej ini nyata terpapar melalui babak tersebut. Penulis ingin menyatakan bahawa pemaparan isu kezaliman dan Islam perlu difahami dalam konteks sejarah di mana imej umat Islam di dunia telah diwarnai dengan peristiwa 9/11 iaitu serangan penganas oleh kumpulan al-Qaeda di Amerika Syarikat. Hal ini menimbulkan satu pergerakan anti-Islam dan membenarkan penindasan dilakukan terhadap umat Islam di seluruh dunia (European Commission against Racism and Intolerance, ECRI 2000). Namun, pemaparan isu kezaliman atau keganasan dalam logik naratif filem ini hanya boleh difahami dengan kewujudan satu keperluan bagi menangani persepsi umum yang selalu mengaitkan Islam dengan aktiviti keganasan. Mesej yang ingin disampaikan di sini ialah Islam merupakan agama yang merangkumi keharmonian dan perdamaian.

Gambar 6 Puan Siva sedang membimbing kelas seni yang dihadiri oleh Rohana dan rakan-rakannya.

Gambar 7 Brian sedang mengajar di sebelah bilik darjah Rohana.

Gambar 8 Puan Siva menghukum Rohana berdiri di atas kerusi sambil memarahinya.

Merujuk adegan di dalam Gambar 6, Rohana sedang berada di dalam kelas bersama rakan-rakannya di mana kamera diletakkan pada kedudukan yang sedikit tinggi (*slightly high angle*) dan saiz bingkai yang luas (*long shot*) bagi menampakkan keseluruhan kelas. Papan hitam di hadapan Rohana tertera gambar gajah dan Puan Siva berjalan mundur-mundur memeriksa lukisan para pelajar sehingga dia berhenti di meja Rohana dan berang kerana Rohana melukis gambar bunga dan bukannya gambar gajah seperti yang diarahkan. Oleh itu, Puan Siva mengarahkan Rohana berdiri di atas kerusi sambil meminta Rohana agar melupakan kematian ibunya, dan dibalas oleh Rohana dengan satu petikan ayat yang tidak difahami sebagai tindak balas dari apa yang Puan Siva katakan kepadanya. Puan Siva menjadi berang dan meninggikan suara dalam bahasa Inggeris. Rohana membetulkan cara sebutan

bahasa Inggeris Puan Siva menyebabkan Puan Siva tidak dapat mengawal perasaan lalu merotan Rohana bertalu-talu (Gambar 8).

Rohana menjerit kesakitan sambil menuturkan kombinasi angka iaitu "105:1" berulang kali. Adegan ini berakhir dengan Brian datang menghentikan Puan Siva dengan bertindak merampas rotan di tangan Puan Siva. Adegan ini penting kerana dilakukan melalui satu syot sahaja cuma diselang seli secara *crosscutting* dengan syot Brian (Gambar 7) yang mengajar di kelas berhampiran, di mana Brian mendengar suara Puan Siva menjerit memarahi Rohana. Adegan ini mengandungi makna yang tersirat dan tersurat yang dapat didedahkan dari segi simbolik dan metafora terhadap subjek lukisan oleh Rohana. Puan Siva mengarahkan agar Rohana melukis gajah namun di balas Rohana dengan melukis bunga.

Dengan meneliti angka "105:1" yang dituturkan oleh Rohana semasa dihukum oleh Puan Siva, penulis mendapati maksud tersirat/symbolik yang boleh diinterpretasikan daripada petikan surah di dalam al-Quran sebenarnya membawa maksud; "*Have you not considered, [O Muhammad], how your Lord dealt with the companions of the elephant?*" Surah ini merujuk kepada kisah tentera bergajah yang diketuai oleh seorang raja yang zalim iaitu Raja Abrahah yang cuba merobohkan ka'baah (tempat suci umat Islam) di mana Tuhan telah menghancurkan tentera bergajah tersebut. Kisah di sebalik ayat al-Quran ini adalah tersirat menunjukkan bahawa paksaan secara kekerasan seperti yang dilakukan Raja Abrahah yang mengetuai tentera bergajah itu akan gagal sekiranya Tuhan memberikan pertolongan. Simbol gajah sangat ketara pada Puan Siva dan dapat dilihat dari corak baju Puan Siva turut bermotifkan gajah yang simbolik kepada kezaliman dan penindasan. Interpretasi simbolik yang menghubungkan "kezaliman" dan "gajah" dalam konteks adegan tersebut terus dibuktikan melalui perkembangan naratif yang seterusnya di mana Puan Siva telah menghukum Rohana kerana melukis bunga yang membawa maksud universal iaitu perdamaian dan keamanan. Hukuman ini adalah berikutan rasa prejudis dan benci serta ketakutan tentang perkara yang tidak difahami.

Dua tafsiran akan diberi kepada adegan ini. Penggunaan stail penggambaran minimalis yang ditunjukkan melalui kerja kamera dalam durasi sesebuah syot yang panjang, lakonan dititik beratkan dari aspek dramatik serta potongan suntingan yang mengekalkan kesinambungan masa dan ruang bukan sahaja membentuk gaya tersendiri yang tidak memprovokasikan rasa benci terhadap Puan Siva, tetapi lebih cenderung menunjukkan ketakutan dan ketidakfahaman orang bukan Islam (Puan Siva) kepada Islam di mana Rohana enggan melukis gajah iaitu simbol kezaliman seperti yang terdapat di dalam al-Quran. Puan Siva dijadikan satu fungsi naratif yang merupakan ketidakfahaman atau kekurangan pengetahuan tentang ajaran Islam, dan akibatnya dia gagal untuk meraikan rasa simpati dan hormat-menghormati terhadap idea dan perbuatan yang berbeza. Manakala tafsiran kedua adalah penyangkalan terhadap satu persepsi umum yang mengaitkan orang Muslim dengan aktiviti pengganas, terutamanya selepas serangan pengganas yang teratur oleh al-Qaeda ke atas Amerika Syarikat pada 11 September 2001. Mesej dalam babak ini selaras dengan kepentingan seluruh masyarakat Muslim yang sedang berlawan dengan satu proses pembentukan persepsi negatif terhadap masyarakat Muslim yang semakin berakar umbi di arena global. Dengan ini, penulis ingin menekankan hujahan utama artikel ini iaitu pemaparan isu agama sedemikian lebih cenderung bersifat menegakkan kebaikan dan aspek positif berkenaan agama Islam dari segi penstrukturan naratif.

KASIH SAYANG: PERBEZAAN, TOLERANSI DAN HORMAT-MENGHORMATI

Selain daripada motif yang tertera, filem ini juga memaparkan semangat kepelbagaian budaya dan meraikan pelbagai agama dalam konteks Malaysia. Pandangan tentang meraikan kepelbagaian beragama dapat dilihat melalui dua adegan yang disampaikan melalui dialog. Adegan pertama (Gambar 9) merupakan adegan di kedai makan sewaktu Rohani, Rohana dan Brian sedang bersarapan pagi. Di dalam adegan ini, Rohani dan Rohana telah berbincang

mengenai petikan surah di dalam al-Quran di mana terdapat satu petikan surah yang menarik perhatian Rohana dan dibacakan kepada Rohani.

Those who believe (in the Qur'an), and those who follow the Jewish (scriptures), and the Christians and the Sabians,— any who believe in Allah and the Last Day, and work righteousness, shall have their reward with their Lord; on them shall be no fear, nor shall they grieve (2:62).

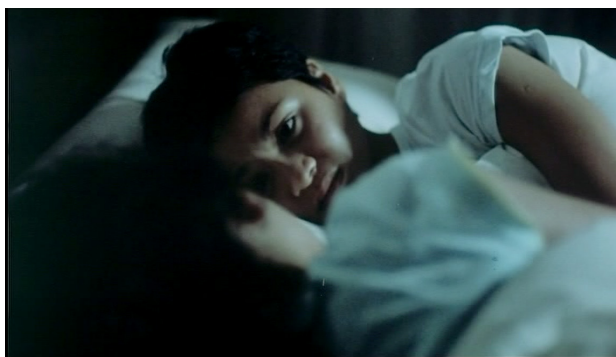
Brian mencelah perbualan tersebut kerana ingin tahu apakah maksud *Sabi'in* (Sabians) di mana Rohani menjelaskan bahawa *Sabi'in* itu bermaksud "orang yang baru mengenal agama/Tuhan" atau digelar sebagai "*muallaf*". Adegan ini penting kerana menerusinya maksud "*muallaf*" itu didedahkan dan bukan bermaksud orang yang memeluk agama Islam sahaja, tetapi orang yang mengenali Tuhan dan agama.

Menerusi adegan tersebut boleh disimpulkan bahawa pemaparan meraikan pelbagai interpretasi mengenai agama Islam dapat dikesan menerusi petikan surah tersebut yang membawa maksud bahawa golongan ajaran agama sebelum Islam yang digelar ahli kitab turut mempunyai tempat di sisi Tuhan iaitu Tuhan bagi penganut Islam. Ahli kitab di sini bermaksud penganut ajaran-ajaran melalui nabi yang diutuskan Tuhan/Allah sebelum Islam. Sekaligus pandangan ini berbeza dengan pandangan dan kefahaman kumpulan masyarakat konservatif Melayu-Islam kontemporari di Malaysia di mana, idea dan pandangan ini tidak diterima. Pandangan kumpulan dominan di Malaysia ini sentiasa meletakkan Islam sebagai agama tertinggi dan harus dibezakan dan diletakkan di kedudukan yang istimewa. Walau bagaimanapun, konsep melihat ahli kitab ini sebagai golongan yang menyembah kepada Allah atau Tuhan yang satu yang diamalkan oleh kebanyakan negara-negara Islam dunia yang lain seperti di Indonesia dan negara-negara Arab yang lain. Hanya di Malaysia, ahli kitab tidak diiktiraf malahan wujud undang-undang yang menghalang penggunaan Kalimah Allah oleh penganut Kristian. Hal ini terbukti semasa Jawatankuasa Fatwa Majlis Kebangsaan bagi Hal

Ehwal Ugama Islam Malaysia yang bersidang pada 5–7 Mei 2008 telah memutuskan bahawa lafaz Allah merupakan kalimah suci yang khusus bagi agama dan umat Islam dan tidak boleh digunakan atau disamakan dengan agama-agama bukan Islam lain.

Gambar 9 Rohani, Rohana dan Brian sedang bersarapan pagi dan berbual mengenai petikan surah di dalam al-Quran tentang isu mualaf.

Gambar 10 Rohani dan Rohana sedang mengadakan perbualan rapat sebelum tidur.

Walaupun naratif *Muallaf* memaparkan satu pandangan alternatif dari segi fahaman dan interpretasi bagi petikan surah di dalam al-Quran, ia bagaimanapun tidak mempersoalkan dan mencabar pandangan dominan dalam isu pengiktirafan ahli kitab secara provokatif. Seperti sinematik strategi yang digunakan dalam adegan bilik darjah, perbezaan antara pelbagai perspektif diselesaikan dalam adegan di mana Rohani dan Rohana mengadakan satu perbualan rapat sebelum tidur. Seting dalam bilik tidur yang santai serta suasana yang tenang telah digunakan untuk membincangkan isu berduri atau konflik yang menonjolkan perbezaan serta sukar diselesaikan (Gambar 10). Rohani yang lebih matang dan dewasa meminta agar Rohana tidak menimbulkan kemarahan terhadap orang dengan melontarkan sesuatu yang tidak difahami dan bertentangan dengan kefahaman masyarakat. Mesej dan justifikasi utama dalam perbualan tersebut adalah disebabkan masyarakat takut kepada sesuatu yang mereka tidak faham dan tidak ketahui. Hal ini menyebabkan mereka kehilangan perasaan hormat antara satu sama lain. Di akhir adegan ini, Rohani meminta Rohana memaafkan semua orang dan tidak menyimpan dendam di dalam hati. Melalui dialog tersebut sebagai penggerak naratif, adegan ini mengakui dan menyatakan dengan jelas bahawa situasi masyarakat yang tidak boleh menerima pandangan yang berbeza dan berbentuk pluralistik. Namun, pandangan dan pendapat yang berbeza serta pelbagai ini harus diselesaikan dan diuruskan melalui sifat toleransi dan memaafi, dan bukannya dengan hukuman atau halangan yang berbentuk paksaan.

Gambar 11 Rohana telah ditangkap oleh pengawal peribadi bapanya dan cuba membawanya masuk ke dalam kereta.

Gambar 12 Brother Anthony sedang menyaksikan kejadian penangkapan Rohana.

Gambar 13 Brother Anthony berdoa kepada Tuhannya supaya dapat membantu Rohana.

Gambar 14 Seorang ustaz sedang membantu Brother Anthony yang terjatuh di tepi jalan.

Filem *Muallaf* dengan konsistennya menunjukkan bahawa agama merupakan satu keperluan rohaniah manusia dan membawa manusia ke arah kebaikan dan mempromosikan nilai kasih sayang. Walaupun terdapat perbezaan agama, pengiktirafan dan penghormatan masih boleh berlaku antara manusia berusaha menegakkan satu semangat persaudaraan dalam konteks masyarakat kepelbagaian budaya. Kenyataan sedemikian sekali lagi terbukti di dalam adegan di mana Rohana telah ditangkap oleh pengawal peribadi bapanya dan cuba membawanya ke dalam kereta (Gambar 11), Brother Anthony yang melihat kejadian tersebut (Gambar 12) berlari ke arah gereja berhampiran dan berdoa kepada Tuhannya supaya memberikan pertolongan (Gambar 13) agar dia dapat menyelamatkan Rohana (beragama Islam).

Adegan ini berakhir dengan melarut (*dissolve*) kepada bingkai putih di mana syot berikutnya iaitu kereta tersebut sudah tiada, cuma yang kelihatan Brother Anthony yang jatuh sedang dibantu oleh seorang ustaz (Gambar 14). Di sini, penonton membentuk logik naratif bahawa Brother Anthony dikasari oleh pengawal peribadi Dato' dan terjatuh. Kewujudan ustaz tersebut agak kurang logik dari segi penstrukturan naratif, tetapi berfungsi dengan jelas untuk membawa maksud bahawa penganut Kristian dan penganut Islam akan saling membantu atas dasar kasih sayang dan kepercayaan kepada Tuhan sebenarnya sesuatu yang melangkaui perbezaan agama dan penganutnya. Dalam memaparkan persahabatan antara dua agama yang berlainan, babak ini mempunyai inisiatif untuk memperbaiki sesuatu hubungan yang tegang antara agama Islam dan Kristian yang wujud dalam kesedaran masyarakat Malaysia. Jurang antara etnisiti dan agama oleh pihak yang mempunyai kepentingan masing-masing sering dijadikan alasan dan dibesar-besarkan dalam sebarang isu-isu kontroversi untuk mengalihkan tumpuan terhadap masalah sebenar seperti kecuaihan, kekuasaan, rasuah, sikap mementingkan diri sendiri, malas dan sebagainya. Seperti yang diwakili oleh watak Dato' (Datuk Rahim Razali) dalam filem tersebut, beliau merupakan bapa kepada Rohani dan Rohana yang tidak bertanggungjawab, pemabuk dan selalu menggunakan kekerasan ke atas anaknya. Walaupun beliau juga dipaparkan sebagai seorang Melayu-Islam, yang jelas representasi sedemikian

tidak dapat memberikan kebahagiaan kepada keluarganya dan seterusnya menyebabkan kemerosotan masyarakat. Perkara ini boleh ditafsirkan secara langsung dari perkembangan naratif di mana Dato' tersebut telah dihukum dalam perjalanan cerita yang pada akhirnya dia mengalami strok. Perwatakan sedemikian berfungsi sebagai satu respons alternatif kepada pandangan dominan dalam konteks politik identiti di Malaysia di mana semua penganut Islam harus dilihat sebagai satu komuniti yang bersatu tanpa kepelbagaianya. Persepsi sedemikian sudah dibuktikan sebagai satu ideologi dominan yang semakin berakar umbi dalam perkembangan politik di Malaysia seperti yang dibincangkan terlebih awal. Persaingan antara kepelbagaian perspektif dalam kehidupan harian manusia termasuk impak kepercayaan agama terhadap kelangsungan hidup adalah sentiasa wujud seperti apa yang ditunjukkan dalam kes Lina Joy. Perwatakan Rohani dan Rohana serta bapa mereka adalah satu perbandingan yang jelas menunjukkan kepelbagaian perspektif antara komuniti Islam dan pemaparan sedemikian berpotensi menggambarkan proses rundingan antara kelas pemerintah dan reaksi golongan yang diperintah walaupun mereka mempunyai latar belakang sosial yang lebih kurang sama. Apa yang dianjurkan oleh penyusunan naratif sedemikian menunjukkan bahawa Malaysia masih mempunyai masyarakat yang majmuk dan bersifat plural, termasuk persaingan idea antara kelompok yang sama.

KESIMPULAN

Filem *Muallaf* sememangnya sebuah filem yang memperlihatkan unsur-unsur mempromosikan ajaran agama Islam secara halus dengan menggunakan naratif yang menyokong elemen keamanan, kasih sayang, keterbukaan dan kepelbagaian interpretasi yang wujud dalam agama Islam. Melalui filem *Muallaf*, Yasmin memaparkan persoalan mengenai kepelbagaian fahaman terhadap Islam dengan persembahan bahasa sinematik secara ringkas dan minimalis. Filem *Muallaf* secara konsisten menggunakan *mise-en-scene* dan syot yang objektif dalam memaparkan isu agama yang menunjukkan elemen kesucian agama terdapat di dalam filem

ini. Hal ini secara tidak langsung mengangkat ideologi keagamaan di dalam filem ini. Secara tersirat, *Muallaf* merupakan sebuah filem bercorak "dakwah Islam". Seperti yang dihuraikan terlebih awal, agama Islam yang diterajui dalam filem *Muallaf* menyeru penganutnya saling hormat-menghormati serta berkasih sayang sesama manusia. Dengan kasih sayang dan berpengetahuan, seperti yang ditonjolkan melalui watak Rohani, seseorang itu boleh menggunakan agama ke arah kebaikan sejagat melangkaui batasan perbezaan penganut agama itu sendiri. Terdapat perubahan pada watak Brian setelah mengenali Rohani, walaupun tanpa menunjukkan Brian menukar agamanya kepada Islam secara langsung. Namun, melalui rekaan perwatakannya yang mendalami al-Quran, cuba mencari guru agama untuk Rohani di samping ingin mempelajari agama bersama, dan di akhir adegan Brian kembali bertemu Rohani secara tidak langsung memberi kefahaman bahawa Brian berubah disebabkan Rohani dan agama Islam. Dengan meneliti perwatakan Rohani dan Rohana, filem ini berpegang teguh kepada ajaran Islam yang lebih liberal dan berbentuk pluralisme. Islam melalui pemaparan dalam filem *Muallaf* lebih cenderung meraikan kepelbagaian budaya, keterbukaan dan bertoleransi terhadap perbezaan yang telah bertembung dengan pandangan Islam yang lebih konservatif yang dibatasi oleh sentimen kepentingan politik dan kaum. Filem *Muallaf* mendedahkan bahawa satu wacana atau perspektif alternatif yang berkaitan politik identiti, terutamanya ideologi dominan yang ingin mengekalkan suatu status quo yang melindungi kepentingan Melayu-Islam. Apa yang ingin disampaikan ialah Islam bukan "dimiliki" oleh orang Melayu sahaja. Nilai-nilai baik dan positif dalam Islam boleh dikongsi oleh semua golongan masyarakat. Motif filem sedemikian menimbulkan satu permasalahan yang lain, iaitu adakah filem bercorak dakwah secara halus ini akan menyumbang ke arah pendominasian Islam dalam konteks masyarakat majmuk di Malaysia. Filem *Muallaf* tidak memberi jawapan kepada persoalan sedemikian. Namun, ia menonjolkan bahawa sifat kepelbagaian budaya itu mempunyai garis limitasi di mana perbezaan budaya, kaum dan agama boleh diraikan tetapi pada masa tertentu, konflik akan wujud di mana toleransi dan kasih sayang merupakan satu cara penyelesaian yang dicadangkan dalam filem tersebut. Seperti yang dihuraikan oleh

Taylor (1994), dalam kalangan masyarakat yang bersifat kepelbagaian budaya, penemuan dengan diri sendiri selalunya berlaku melalui pertemuan dengan "orang lain signifikan." Apa yang dimaksudkan sebagai "orang lain signifikan" di sini boleh diterjemahkan sebagai individu yang penting dan mempunyai hubungan istimewa yang boleh mempengaruhi identiti/kehidupan individu lain. Dalam konteks filem ini, pemaparan hubungan antara Rohani (penganut Islam) dan Brian (penganut Kristian) boleh dilihat sebagai contoh yang sesuai bagi penghuraian sedemikian. Brian merupakan seorang individu yang agak berserabut hidupnya pada awal cerita telah menemui dirinya semula selepas berjumpa dengan Rohani dan Rohana. Walaupun mempunyai latar belakang yang agak berbeza dari segi agama dan budaya, tetapi perasaan kasih sayang yang berkembang secara beransur-ansur telah menangani dan mengatasi perbezaan antara mereka. Pengakhiran naratif yang terbuka sama ada Brian memeluk agama Islam atau kembali ke agama Kristian adalah terpulang kepada interpretasi masing-masing. Mesej yang jelas pada akhir cerita ialah kedua-dua agama tersebut berasaskan kasih sayang dan inilah dijadikan tema utama dan juga penyelesaian bagi sebarang konflik dalam filem ini.

PENGHARGAAN

Artikel ini merupakan hasil penyelidikan di bawah "Fundamental Research Grant Scheme (FRGS) Phase 1/2014" (No. 203/PCOMM/6711397).

NOTA

1. Gomez, E. T. and J. Saravanamuttu, ed., *The New Economic Policy in Malaysia: Affirmative Action, Ethnic Inequalities and Social Justice* (Singapore: NUS Press and ISEAS Publishing, 2013). Untuk perbincangan yang lebih lanjut, rujuk buku tersebut.

RUJUKAN

- Ahmad Fauzi Abdul Hamid. 2010. Contestations and peace building between the state and autonomous Islam. In *Building bridges, crossing boundaries: Everyday forms of inter-ethnic peace building in Malaysia*, eds. F. K. W. Loh, 55–89. Malaysia: The Ford Foundation & Persatuan Sains Sosial Malaysia.
- Ang, I. 2010. *Between nationalism and transnationalism: Multiculturalism in a globalising world*. University of Western Sydney: Institute for Culture and Society.
- Beck, U. 2011. Multiculturalism or cosmopolitanism: How can we describe and understand the diversity of the world? *Social Sciences in China* 32(4): 52–58.
- Chandra, M. 1987. *Kebangkitan semula Islam di Malaysia*. Petaling Jaya: Fajar Bakti Sdn. Bhd.
- Cheah, B. K. 2007. Malaysia: Envisioning the nation at the time of independence. In *Rethinking ethnicity & nation-building: Malaysia, Sri Lanka & Fiji in comparative perspective*, eds. Abdul Rahman Embong, 40–56. Selangor: Persatuan Sains Sosial Malaysia.
- Gomez, E. T. dan J. Saravanamuttu. 2013. *The new economic policy in Malaysia: Affirmative action, ethnic inequalities and social justice*. Singapore: NUS Press and ISEAS Publishing.
- European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). 2000. *General policy recommendation no.5: Combating intolerance and discrimination against Muslims*. Strasbourg: ECRI
- Farah Azalea Mohamed Al Amin. 2008. Controversies surrounding Malaysian independent female director Yasmin Ahmad's first film, "Sepet". Paper presented at the 17th Biennial Conference of the Asian Studies Association of Australia, Melbourne. 1–3 July.

- Jomo, K. S. and Ahmad Shabery Cheek. 1992. Malaysia's Islamic movements. In *Fragmented vision: Culture and politics in contemporary Malaysia*, eds. J. S. Kahn and F. K. W. Loh, 79–106. Australia: Allen & Unwin.
- Kamil Maslih dan Arif Nizam Abdullah. 2008. Muallaf menyinggung orang Islam? *Utusan Malaysia*, 7 December.
- Kessler, C. S. 2008. Islam, the state & desecularization: The Islamist trajectory during the Badawi years. In *Sharing the nation: Faith, difference, power and the state 50 years after Merdeka*, eds. Norani Othman, M. C. Puthukey and C. S. Kessler, 59–80. Selangor: Strategic Information and Research Development Centre (SIRD).
- Khoo, G. C. 2009. Reading the films of independent filmmaker Yasmin Ahmad: Cosmopolitanism, sufi Islam and Malay subjectivity. In *Race and multiculturalism in Malaysia and Singapore*, eds. D. P. S. Goh, M. Gabrielpillai, P. Holden and G. C. Khoo, 107–123. Oxon: Routledge.
- Kortteinen, T. 2008. Islamic resurgence and the ethnicization of the Malaysian state: The case of Lina Joy. *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia* 23(2): 216–233.
- Martinez, P. 2001. The Islamic state or the state of Islam in Malaysia. *Contemporary Southeast Asia* 23(3): 474–503.
- Nagata, J. 1980. Religious ideology and social change: The Islamic revival in Malaysia. *Pacific Affairs* 53(3): 405–439.

- Norani Othman. 2008. Religion, citizenship rights and gender justice: Women, Islamization and the Shari'a in Malaysia since the 1980s. In *Sharing the nation: Faith, difference, power and the state 50 years after Merdeka*, eds. Norani Othman, M. C. Puthuchery and C. S. Kessler, 29–58. Selangor: Strategic Information and Research Development Centre (SIRD).
- Parekh, B. 2000. *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory*. Basingstoke & London: Macmillan Press.
- Taylor, C. 1994. *Multiculturalism: Examining the politics of recognition*. Princeton. New Jersey: Princeton University Press.
- Yasmin Ahmad. 2008. The Storyteller, Part 2. <http://yasminthefilmmaker.blogspot.com/> (accessed July 2008).
- _____. 2003. *Muallaf*. Film. Directed by Yasmin Ahmad. Kuala Lumpur: MHZ Film Sdn. Bhd.